

Následující článek popisuje situaci a historický vývoj vzdělávání dospělých v Německu, o podobných proměnách je však možné uvažovat i v kontextu Československa dnes České republiky.

OTÁZKY: (vypracujte písemně v rozsahu max. jedné strany A4 do 7.11.2006)

1. Politické autority (rády) využívají nástrojů vzdělávání dospělých k upevnění své autority a moci. Popište v jakých obdobích k tomuto fenoménu dochází. Jaká byla a je v tomto ohledu situace u nás.
2. Co vede moderní (postmoderní) společnost k dalšímu vzdělávání zaměstnanců. Proč se tato potřeba objevuje až v současné společnosti?

VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH JAKO DEMOKRATICKÝ ŽIVOTNÍ STYL A PROCES UČENÍ DEMOKRACII

Franz Pöggeler

Proměna jednoho politického systému v druhý (například od diktatury k demokracii, od autoritativního k otevřenému a liberálnímu systému není pouze změnou zákonů a organizace. Je to také změna mentality. Rozdílné či protikladné politické mentality se nemohou změnit ode dne ke dni, ale pouze v dlouhém procesu učení novému životnímu stylu. Zvláště učení demokracii, pěstování vlastní odpovědnosti a smyslu pro obec vyžaduje hodně času a nemůže být přikázáno úředními autoritami. Musí to být proces přesvědčování. Demokratický životní styl je podstatně víc než typ politické organizace.

Už několik let stojí bývalé komunistické státy před tímto demokratizačním problémem. Může být užitečné uvést některé zkušenosti, které jsme získali během dvacátého století například v Německu. Tam se politický systém změnil několikrát – 1919, 1933, 1945 a 1989.

Ve dvacátém století bylo německé vzdělávání dospělých velmi ovlivňováno politickými, ekonomickými a intelektuálními krizemi. Otázkou bylo a zůstává: které jsou podstatné prvky demokracie v politickém životě i ve vzdělávání dospělých.

Význam politických a intelektuálních krizí pro osud vzdělávání dospělých

Uvážíme-li, jak revoluce a politické převraty ovlivnily historii vzdělávání dospělých, dostaneme nový obraz změn a transformací tohoto vzdělávání. Nemáme co dělat s historií kontinuálního a hladkého vývoje, ale s kronikou přerývů a náhlých zastávek ve srovnání s krátkými periodami růstu. Příklad to objasní: v Německu došlo k politickým revolucím v roce 1848, 1918, 1933 a 1989. Tehdy se v některých případech mohly rozvinout nové systémy vzdělávání dospělých jen během některých desetiletí:

1. patnáct let demokratického vzdělávání dospělých od roku 1918 do roku 1933, dvanáct let nacionálně socialistické lidové výchovy mezi rokem 1933 a 1945, a pak v NDR pětadvacet let (1945-1989) komunistického vzdělávání dospělých.

2. Známý historik německého vzdělávání dospělých W. Picht vysvětluje dějiny tohoto vzdělávání jako dějiny osudových rozhodování, která v sobě nesla mnohé omyly a byla poznamenána silným vlivem politického antagonismu. Jiní autoři říkají, že historie vzdělávání dospělých byla vždy jenom derivací probíhající politické krize.

3. V žádném případě revoluce nepřinesla pro vzdělávání dospělých nějaké lepší pracovní podmínky. V Německu přinesla listopadová revoluce 1918 na jedné straně konec monarchie a založení republiky, ale na druhé straně konec první světové války znamenal vysokou nezaměstnanost, sociální rozvrat, ekonomickou depresi a rostoucí počet srážek mezi znepráčetelnými politickými skupinami přímo na ulicích, takže patnáct let první německé republiky bylo érou stále krize a nestability. Nové teorie vzdělávání dospělých, které se v té době objevily (např. W. Flitner, E. Rossenstock-Huessy, M. Buber a A. Heinen), byly

teoriemi krize. Flitner prohlásil: *Máme republiku, ale bez jednoty ve společenském mínění občanů. Vzdělávání dospělých musí přivést třídy a skupiny dohromady k nové spolupráci tak, aby nová demokracie zakořenila a byla k nalezení v aktivitě malých sociálních skupin.* Buber řekl: *Přes všechny rozdíly a protiklady v myšlení a v názorech musí být možné založit vzdělávání dospělých jako pospolitou odpovědnost za celek společnosti.* Rossenstock-Huessy uvádí: *Krise dělnické třídy nemůže být překonána pouze zvýšením zaměstnanosti, ale také posílením jejího politického vlivu. To je možné zdokonalením občanského vzdělávání těchto lidí.* A Heinen říká: *Jádrom politické krize je krize náboženských a morálních hodnot – a také destrukce přirozených sociálních vztahů.* Jak víme, krize se nedala zastavit a nacisté jí využili k rozbití republikánského systému. Jinými slovy, jedna revoluce podminila po úpadku a patnáctiletém bloudění revoluci další.

4. Války a ozbrojené konflikty přinášejí obyčejně v konečných důsledcích krize politických systémů. Protože války často zničí předchozí politický a kulturní řád, musí také výchovné a vzdělávací systémy po prohrané válce začít v bodu nula. Ale dokonce i vítězové se nacházejí v bodu nových začátků. Například Spojené království patřilo v roce 1945 k vítězům druhé světové války, ale zahájilo v roce 1944 známým Education Act radikální reformu celého vzdělávacího systému.

5. Šťastné jsou ty národy, které mohou těžit z dlouhých období mírového vývoje bez revolucí a podobných převratů. Narodům s velkým počtem revolucí není co závidět a krize by neměly být idealizovány jako příznivé časy pro vzdělávání dospělých. Krize ovšem mohou také vznikat v dobách míru a nadbytku. Zejména je-li zájem zaměřen více k materiálním hodnotám než k hodnotám intelektuálním, více ke spotřebě než k tvořivosti. Období úplné spokojenosti jsou často obdobím stagnace a malého zájmu o vzdělávací aktivity vedoucí k reformě.

Je pravda, že požadavek na liberální a politické vzdělávání byl větší v dobách krize než v obdobích prostých potřeb a hospodářské prosperity. Je také pravda, že vzdělávání dospělých dostávalo významné podněty z krize, která předcházela nebo následovala revoluci, ve větší míře, než z časů, kdy člověk z ulice žil na relativně vysoké úrovni a bez sociální tísně. Ale nemůžeme si přát život ve stále krizi, krize by se měly vyskytovat jen zřídka. Vytvářejí obtížné rozhodování mezi dvěma nebo více protikladnými cestami k budoucnosti. A často není vzdálenost od rozhodnutí k neúspěchu příliš velká.

V dobách, kdy měly politické organizace jen omezené finanční zdroje, vydávaly poměrně více peněz na vzdělávání dospělých než v dobách plné zaměstnanosti a bohatství státních finančních zdrojů. Následkem toho si někteří kriticky zaměření odborníci ve vzdělávání dospělých rádi zahrávají s myšlenkou krize aspoň v určitém rozsahu a hrají si s pojmy revoluce. Ale kri-

ze a revoluce jsou příliš vážné věci na to, aby si s nimi někdo zahrával.

Vzdělávání dospělých jako nástroj politické reformy

Je normální, že po revoluci nebo po převratu nové politické autority dělají rozhodnutí vyjadřující jejich vztah ke vzdělávání dospělých. Jak ukazuje historická zkušenost, postoje se mohou různit od státu ke státu a od systému k systému.

Když došlo k základnímu politické změně, mají vedoucí představitelé zato, že revoluce nebo jiný druh převratu nemohou být dokonané, dokud není uzavřeno období přesvědčování občanů. Je vyzváno vzdělávání dospělých, aby vykonalo tuto funkci.

Některé politické systémy, které provádějí revoluci nebo převrat, se snaží nejprve získat úspěch občany pro nové politické cíle, a proto zdůrazňují důležitost vzdělávání dospělých. Jiné politické systémy, například nacistický stát, jsou toho názoru, že politické přesvědčení dospělých se dá těžko přizpůsobit novému vládnoucímu systému, a proto je mnohem užitečnější získat je pro novou politiku. Po nacistické revoluci roku 1933 nejvíce instituce vzdělávání dospělých vedlo dospělá občana ke kritice omylů a chyb starého režimu. Heslem nacistické vzdělávací politiky bylo: *Mládež povedou mladí.* Předchozí vzdělávání dospělých bylo podezíráno, že je příliš konzervativní a také příliš kritické.

6. Je ovšem také zcela jiná podoba oficiálního postoje ke vzdělávání dospělých: vzdělávání dospělých může působit jako cenný nástroj politické reformy. Nové politické systémy mohou být úspěšné jenom tehdy, když je podporuje většina dospělých občanů. I když je revoluce projevem významné politické (a často také vojenské) síly, záleží udržování nového politického systému na tom, jak je udržováno souhlas většiny obyvatelstva. Vedle vzdělávání dospělých ovšem existují také jiné nástroje, které dají dohromady spolehlivou většinu: plná zaměstnanost, vysoká životní úroveň, rozsáhlé sociální a ekonomické zabezpečení a nakonec, nikoliv ovšem naposledy, metody demagogie. Ve vysoce industrializovaných zemích je úroveň osvědomlosti tak vysoká, že dospělí občané mohou být přesvědčeni pouze kontinuálním vzděláváním.

7. Je pravda, že v historickém pohledu přispělo vzdělávání dospělých k politickým reformám na předpolitické rovině. To znamená ne ve vládě nebo v parlamentu, ale v různých sdruženích s reformními tendencemi. Například po německé revoluci 1848 ve Frankfurtu, když se monarchie snažila vybudovat tradiční podobu politiky, zakládaly politické strany opozičních skupin, jako dělníci, rolníci a katolíci, vzdělávací společnosti. O nějakých dvacet nebo třicet let později se zaměřily na odborové svazy, družstevní sdružení a na politické strany. Sociálně demokratická strana v Německu byla legitimním dítětem dělnického vzdělávacího sdružení a vůdčí osobnosti určitých liberálních stran získávaly první politické zkušenosti v nových družstevních organizacích, které měly podi-

vhodné programy popularizace vědeckých poznatků a vzdělávání pro dospělé.

Vzdělávací organizace se vytvrzely zabývaly kultivací nižších vrstev německé společnosti, která mohla být přechodem od autoritativní monarchie k první německé republice ovlivněna. Kultivace spočívala zvláště v emancipaci nižších tříd a znevýhodněných skupin, jako byli katolíci, kteří v Prusku nemohli dosáhnout postupu v zaměstnání nebo na vyšších místech ve vládně, v průmyslu, v obchodě, v armádě a na univerzitách. Německá revoluce 1918 byla připravena nejenom porážkou německé armády, ale také bojem za rovná práva všech skupin.

☞ Autoritářské systémy s diktátorskými rysy v politice, ale i ve výchově jsou nepřátelské reformním tendencím vzdělávání dospělých, protože jejich politická podstata přežívá za podmínek politické nevědomosti a ekonomické slabosti. V některých latinsko-amerických zemích, jako je Brazílie, nemůže být celé vzdělávání dospělých jiné než politické, kritické a radikální. Dokonce prosté negramotné třídy ho chápou v jeho politickém významu. „Slova jsou zbraně“ – to je poselství takových expertů ve vzdělávání dospělých jako Paolo Freire a Ivan Illich. Naučit někoho číst, znamená dát mu klíč, aby si otevřel dveře do oblasti politického jednání. Požadavek gramotnosti vede konec konců k totální změně celého politického systému, ať už k němu dojde pokojně nebo ozbrojenou revolucí. Kompromis jako třetí cesta nemůže dát realistické vyhlídky. V politických poměrech poznamenaných korrupcí může být reforma věrohodná, jenom tehdy odvrhne „vládu menšiny“ a vytvoří nový sociální řád, který je spravedlivý a svobodný.

☞ Úroveň vzdělávání dospělých – vysoká nebo nízká – je normálně závislá na úrovni politické a intelektuální kultury. Existují dva protikladné názory:

1. Nejprve je třeba reformovat ekonomický a politický proces a reforma vzdělávacího systému bude následovat

2. Reformy jsou motivovány a udržovány jen když je podnítila a předcházela jim změna mentality dospělých lidí. A těchto přeměn se dosáhne jejich vzděláváním.

Jako nástroj inspirace reforem musí být vzdělávání dospělých předchůdcem politiky a nikoliv sbírkou dodatečných nápadů. Tento požadavek byl ověřen velmi často na projektech zahraniční pomoci rozvojovým zemím. Zavádění nové techniky a strojů může znamenat pomoc jen tehdy, jsou-li lidé v těchto zemích nejprve vycvičeni, aby dokázali techniku užívat a se stroji zacházet.

Jinak řečeno, v rozvojových zemích nemůže dojít k žádné ekonomické a sociální reformě bez prvního kroku, kterým je reforma vzdělávání. Opomíne-li se učení a výcvik, rozchází se zbytečně mnoho peněz. Pro dospělé lidi, kteří mají mezery ve vzdělání, je nová technika nepochybně fascinující, ale tyto lidi by měli být fascinováni především pozhánáním lepšího vzdělání. V zásadě musí být prvním krokem velké revoluce v rozvojových zemích revoluce ve vzdělání. Ta dává lidem jejich politickou a sociální identitu. Nejen nové poznatky, které nemají žádný vztah ke skutečnosti, jež je obklopuje.

Politické systémy v Africe, Asii a v Latinské Americe se měnily nejčastěji v posledních padesáti letech. Ale ne příliš často to znamenalo reformu k lepšímu životu.

V tom případě nemůže být nikdy vojenský převrat alternativou skutečné revoluce.

Jaké jsou tedy základy demokratického životního stylu ve vzdělávání dospělých i v politickém, sociálním a ekonomickém životě?

Vzdělávání dospělých v demokratické společnosti

Demokracie jako životní styl. Co znamená ve vzdělávání dospělých? V demokratické společnosti rozhodují občané svobodně, zda se účastní svého dalšího vzdělávání nebo ne. Účast je dobrovolná, zatímco školní vzdělání pro děti a mladé lidi je většinou povinné. Dospělí hledají témata, oblasti a instituce pro své další vzdělávání. Nemohou se ovšem vzdělávat sami bez pomoci institucí. Nejen vedoucí kurzu, ale také jeho účastník je odpovědný za metody, kterých se v učení a vzdělávání používá. Každý účastník musí být informován o několika metodách, aby byl schopen vybrat si tu nejvhodnější. Znat metodu znamená znát způsoby a požadavky vzdělávacího procesu. V demokratickém systému vzdělávání dospělých by metoda neměla být tajemstvím učitele. Nyní ukážeme některé charakteristiky a podstatné rysy demokratického vzdělávání dospělých.

I. Demokratická společnost jako učící se společnost

Demokracie musí být založena na co největší účasti občanů a jejich odpovědnosti za politické rozhodování. Proto musí být politická moc a odpovědnost rozdělena mezi občany v té míře, jak je to možné. Je zde předpoklad, aby dospělí byli natolik vzděláni, aby mohli politickou odpovědnost nést. V zásadě je nutné, aby všichni dospělí občané navštěvovali kurzy pro dospělé. V industrializovaných zemích je navštěvuje asi 10 až 30% dospělé populace. Kolem 70% účastníků jsou ženy. V žádném případě není demokratická společnost pouhým rámcem pro politiku, ale také polem pro učení individuální a sociální svobodě. V demokracii není sociální a politický život věcí slepého osudu, ale úkolem pro vědomé plánování a pro svobodnou činnost. Ten by měl být zaměřen k jednotlivým občanům. Jak řekl filosof Max Scheller: *občan je bytost, která může formovat vlastní život jako úkol – pro sebe i pro svět.*

V dobře fungující demokracii jsou všechny zdroje poznání dospělým lidem otevřené a přístupné. Dokonce i ty výsledky vědy, které jsou v autoritářských státech přístupné pouze pro malé skupiny informovaných vládnoucích elit a nikoliv pro veřejnost.

Totalitní státy se bojí vzdělávání dospělých a nedovolují ho, protože podporuje tendence k emancipaci a ke kritickému myšlení. Tyto státy omezují vzdělávání dospělých na kontrolovanou kvalifikaci v rámci profese a na ideologickou informaci.

II. Nový typ dospělosti

Čím svobodnější vzdělávání dospělých se stává běžným, tím běžnější se stává nový typ dospělosti: je to dospělý jako

žák po celou dobu svého života. Dospělí pak už nejsou hodnoceni jako dokonalí lidé, kteří nepotřebují nějaké další vzdělávání. V demokratickém vzdělávacím systému je pryč doba, kdy se musely vzdělávat a učit pouze děti a mládež. S demokratizací přichází nový typ vzdělání. Vzdělávání není pouze příprava dětí a mladých lidí pro další život ve společnosti a pro povolání,

ale také celoživotním výcvikem a zkouškou schopností a nadání vyrovnat se se změnami ve společnosti a účastnit se změn v jejím řízení. Demokratické vzdělávání dospělých vytváří nové vědomí dospělosti, novou antropologii dospělých.

III. Výcvik v kvalifikaci pro život

Demokratické vzdělávání dospělých pomáhá vycvičit a vyučít se v kvalifikaci pro život. Ta byla v dřívějších před demokratických epochách přenášena a předávána tradicí a denním užíváním a nebyla záměrně plánována. Jsou to například: výchova vlastních dětí • uvážlivé myšlení a odpovědná řeč • úspěšné jednání a řízení • dokonce organické procesy jako dýchání a chůze jsou předmětem kurzů ve vzdělávacích zařízeních pro dospělé. (To je důsledek neobyčejného úpadku přirozených návyků a rostoucí atrofie našich nohou a chůze, kterou způsobila diktatura motorismu. Připomenu výrok filosofa J. Seuma: „Ve světě by to šlo lépe, kdybychom více chodili.“ Učit se dýchat a chodit se zdá být přehnané, ale dnes nám nezbyvá, než abychom to dělali.)

IV. Hodnocení informací

Každý den se řítí na naše mozky lavina informací. Bohatství informací se však může stát břemenem, jestliže jsme se dostatečně nenaučili nové poznatky zhodnotit. Vzdělávání dospělých nám pomáhá hodnotit a integrovat tak, že nám nabízí spolehlivé principy demokratického a humánního rozhodování. V dřívějších stoletích dávalo princip v rozhodování náboženství. Ale dnes má jen menšina populace svůj intelektuální domov v církvi a v jiných náboženských společnostech. Je ovšem správné a užitečné, že církve jsou ve vzdělávání dospělých aktivní. Přenos informací a poznatků byl v předelekttronické minulosti hlavním zaměstnáním škol. Nyní mohou dělat masová média tuto práci rychleji a atraktivněji než školy. Ale tyto vzdělávací instituce mají již tak dost co dělat v asistenci při hodnocení informací a jejich integraci do individuálního a sociálního života.

V. Nové osvícenství a globální humanita

Moderní vzdělávání dospělých je dítětem osvícenství, tj. hnutí 18. století. Od té doby se aktivní tolerance stala jednou ze základních hodnot moderní demokracie. Vzdělávání dospělých nás přesvědčuje, že si žádné náboženství, žádná filozofie ani politika nemůže klást požadavek, aby byla uznána jako nejlepší na světě. Lidstvo může přežít a odvrátit nebezpečí atomové sebevraždy jen při aktivní toleranci.

Aktivní tolerance znamená, že každý má právo hodnotit svůj vlastní způsob života jako subjektivně nejlepší, ale každý jiný člověk má totéž právo. Proto nikomu není dovoleno prohlašovat, že víra, myšlení a život jiných lidí jsou špatné. Strašné výsledky několika světových válek nás nutí, abychom si to zapamatovali. Filosof T. W. Adorno říká: *Každé vzdělání v budoucnosti bude „vzděláním po Osvětlení“, musí být tedy založeno na novém realistickém humanismu a na existenciální vážnosti, protože všichni li dé „sedí na jedné lodi“. Alternativou je, že buď přežije celá lidská rodina, nebo nikdo z nás. Musíme užívat svého rozumu a odpovědnosti. To musí být hlavním principem politického a demokratického vzdělávání dospělých. Dospělí lidé se nemohou vzdát své odpovědnosti za přežití. Chvilí se zdá, že mnozí dospělí jsou od této*

